University of Groningen

De rol van waargenomen onrechtvaardigheid bij radicalisering

de Winter, Paulien

Published in:
Recht der Werkelijkheid

DOI:
[10.5553/RdW/138064242019040003008](https://doi.org/10.5553/RdW/138064242019040003008)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2019

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

de Winter, P. (2019). De rol van waargenomen onrechtvaardigheid bij radicalisering: Bespreking van Kees van den Bos 'Waarom mensen radicaliseren'. *Recht der Werkelijkheid*, 40(3), 69-73.
<https://doi.org/10.5553/RdW/138064242019040003008>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De rol van waargenomen onrechtvaardigheid bij radicalisering

Paulien de Winter

Bespreking van Kees van den Bos, *Waarom mensen radicaliseren. Hoe waargenomen onrechtvaardigheid radicalisering, extremisme en terrorisme aanwakkert*, Amsterdam: Prometheus, 397 p., ISBN: 9789044638509.

Hoogleraar sociale psychologie en hoogleraar rechtswetenschap aan de Universiteit van Utrecht Kees van den Bos geeft in zijn boek *Waarom mensen radicaliseren* een verklaring van radicalisering, gewelddadig extremisme en terroristisch gedrag.¹ Hij doet dit door verschillende inzichten in de psychologie van radicalisering bijeen te brengen. Het doel van dit boek is om een ‘overzicht te geven van wat er omgaat in het hoofd van mensen als het gaat om kwesties van rechtvaardigheid en radicalisering, waarom ze iets rechtvaardig of onrechtvaardig vinden, welke variabelen van invloed zijn op dit psychologische proces, en welke gevolgen deze waargenomen onrechtvaardigheid heeft voor processen die te maken hebben met radicalisering, extremisme en terrorisme’ (p. 18). Radicalisering wordt aangewakkerd door waargenomen onrechtvaardigheid, aldus Kees van den Bos. Hij betoogt dat een respectvolle behandeling en het wijzen op plichten en maatschappelijke verantwoordelijkheden belangrijke onderdelen zijn van de preventie van radicalisering. Meer aandacht voor de manier waarop mensen situaties waarnemen en interpreteren kan leiden tot een beter begrip van radicaal gedrag.

Het boek is geschreven voor een brede doelgroep: politici, beleidsmakers, juristen, rechters, politiemensen, (deradicaliserings)ambtenaren, sociaal werkers, ouders, leerkrachten, studenten, professionals en anderen met interesse in radicalisering, extremisme, terrorisme en onrechtvaardigheid. Uiteindelijk hoopt de auteur met de in dit boek beschreven kennis over radicalisering een bijdrage te leveren aan het voorkomen, verminderen en bestrijden van radicalisering.

Waarom mensen radicaliseren

Het boek heeft een heldere structuur. Het bestaat uit vier delen die elk verschillende hoofdstukken (in totaal twaalf) bevatten. De vier delen zijn: een inleiding tot radicalisering, belangrijke antecedenten van radicalisering, basiskenmerken van radicalisering en conclusies en overdenkingen. Elk deel bestaat weer uit drie hoofdstukken en elk hoofdstuk bestaat uit zes paragrafen. In het eerste deel bespreekt de auteur hoe radicalisering ontstaat, geeft hij voorbeelden van radicalisering, extremisme en terrorisme en sluit hij af met een overzicht van theorieën

- 1 Het boek is gebaseerd op de deskundigheid van Kees van den Bos als rechtvaardigheidsonderzoeker en zijn ervaring met het geven van advies aan de Nederlandse overheid en de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid over radicalisering.

over radicalisering. Hij bespreekt radicalisering van moslims (bijvoorbeeld Al-Qaeda en Islamitische Staat), radicalisering van extreemrechts (bijvoorbeeld Ku Klux Klan) en radicalisering van extreemlinks (bijvoorbeeld Rote Armee Fraktion).

Van den Bos beschrijft drie fasen van radicalisering: activisme, extremisme en terrorisme. Activisme is een toestand waarin mensen of groepen mensen hun doelen proberen te bereiken door middel van buitenparlementaire activiteiten, maar daarbij binnen de grenzen van de wet opereren (p. 14). Extremisme is het optreden van personen of groepen die met opzet de wet overtreden en tot illegale en soms gewelddadig actie overgaan (p. 15). Terrorisme is het uit ideologische motieven dreigen met, voorbereiden of plegen van op mensen gericht ernstig geweld, dan wel daden gericht op het aanrichten van maatschappij-ontwrichtende schade, met als doel maatschappelijke veranderingen te bewerkstelligen, de bevolking ernstige vrees aan te jagen of politieke besluitvorming te beïnvloeden (p. 15). Dit onderscheid in drie fasen leidt tot de vraag of de titel van het boek wel klopt? Aangezien de fasen van radicalisering activisme, extremisme en terrorisme zijn, zou de titel van het boek dan niet moeten zijn: *Hoe waargenomen onrechtvaardigheid activisme, extremisme en terrorisme aanwakkert?* Of, aangezien in het boek de nadruk ligt op extremisme en terrorisme, *Hoe waargenomen onrechtvaardigheid extremisme en terrorisme aanwakkert?*

De kern van het boek is dat beschreven wordt hoe waargenomen onrechtvaardigheid kan leiden tot radicalisering. Het blijft onduidelijk waarom de auteur schrijft over *waargenomen* (on)rechtvaardigheid en *waargenomen* rechtvaardigheid. Door gaans wordt namelijk gesproken en geschreven over bijvoorbeeld *ervaren* procedurele rechtvaardigheid.

Belangrijke elementen van radicalisering zijn rigide gedachten, het beschermen van het eigen wereldbeeld, het gewelddadig afwijzen van wetten en democratische principes. Een gevoel van onrechtvaardigheid ontstaat door oneerlijke behandeling, relatieve achterstelling, onrechtvaardige verdeling van uitkomsten en immoraliteit. Onzekerheid en onvoldoende zelfcorrectie zijn van invloed op het verband tussen waargenomen onrechtvaardigheid en radicalisering. In het boek combineert de auteur zijn eigen inzichten (gebaseerd op eigen onderzoek) met kennis uit andere onderzoeksprojecten. Hij bespreekt veel wetenschappelijke literatuur. In het tweede hoofdstuk bespreekt de auteur verschillende voorbeelden van radicalisering en de rol van waargenomen rechtvaardigheid in deze voorbeelden.

De auteur bespreekt niet alleen het ontstaan van radicalisering, maar ook hoe radicalisering voorkomen of verminderd kan worden. Hij betoogt dat voor het verminderen van radicalisering een rechtvaardige behandeling vereist is. Een rechtvaardige behandeling bestaat uit wederzijds respect, inspraak, oprechte aandacht voor een mening en de algehele indruk dat het er eerlijk en rechtvaardig aan toe gaat. Een coöperatieve houding en denkkraft versterken het effect van een rechtvaardige behandeling op het voorkomen of verminderen van radicalisering.

In het eerste deel van het boek beschrijft Van den Bos de Nieuwe Gouden Regel (p. 53). Voor degenen die de oude (of gewone) Gouden Regel niet kennen, deze luidt als volgt: we moeten anderen behandelen zoals we zelf behandeld willen

worden. De Nieuwe Gouden regel is volgens van den Bos: *‘We moeten niet uitsluitend aandacht besteden aan iemands rechten, het gevoel gewaardeerd te worden, en alle positieve gevolgen die de ervaring rechtvaardig behandeld te worden kan hebben. We moeten mensen die zouden kunnen radicaliseren daarnaast ook wijzen op hun verantwoordelijkheden, plichten en andere zaken die tijd en energie kosten en veel zelfbeheersing vereisen.’*

Onrechtvaardigheid, onzekerheid en onvoldoende correcties

In het tweede deel van het boek gaat het over hoe een oneerlijke behandeling, relatieve deprivatie, onbillijke uitkomsten en immoraliteit, eraan kunnen bijdragen dat men onrechtvaardigheid waarneemt. De auteur veronderstelt dat het ontbreken van respect, de gelegenheid om je mening te geven en niet geworden gehoord een belangrijke rol spelen in het radicaliseringsproces. Bij relatieve deprivatie gaat het erom dat mensen zich op basis van sociale vergelijkingen verontwaardigd kunnen voelen. Gevoelens van onrechtvaardigheid kunnen ook ontstaan wanneer er twijfels zijn over de billijkheid (eerlijkheid) van uitkomsten en de verdeling van de uitkomsten (bijvoorbeeld inkomen). Bij immoraliteit gaat het erom dat mensen het gevoel kunnen hebben dat iets moreel gezien verkeerd is.

Hoofdstuk vijf voegt hier informatie aan toe over de betekenis van onzekerheid bij radicalisering. Mensen in onzekere omstandigheden hebben meer behoefte aan het bevestigen dat hun beeld van hoe de wereld in elkaar zit klopt en dat anderen positief denken over hun cultuur. In het laatste hoofdstuk van dit deel gaat het over het corrigeren van egocentrische impulsen (spontane, eerste reacties van mensen zijn vaak ingegeven door eigenbelang). Mensen vinden het moeilijk om hun egocentrische impulsen te corrigeren. Wanneer mensen genoeg tijd hebben om na te denken over de situatie en gemotiveerd zijn om zichzelf te corrigeren, proberen de meeste mensen de neiging om uit eigenbelang te handelen te corrigeren.

Een gedachte die me tijdens het lezen van dit boek niet losliet, heeft betrekking op de veronderstelling dat waargenomen rechtvaardigheid kan leiden tot het voorkomen of verminderen van radicalisering. Kan waargenomen onrechtvaardigheid zomaar vervangen worden door waargenomen rechtvaardigheid? Is een moment van waargenomen rechtvaardigheid sterk genoeg om een moment van waargenomen onrechtvaardigheid te compenseren? Is het zo makkelijk? Vaak wordt overigens gesteld dat negativiteit zwaarder weegt dan positiviteit. Bijvoorbeeld, om één negatieve opmerking te compenseren zijn meerdere positieve opmerkingen nodig. In hoeverre zou dit principe van toepassing zijn op ervaringen van onrechtvaardigheid en ervaringen van rechtvaardigheid? Weegt een ervaring van onrechtvaardigheid zwaarder dan drie ervaringen van rechtvaardigheid? En, weegt de frequentie van de ervaren (on)rechtvaardigheid zwaarder dan de aard en ernst van die (on)rechtvaardigheid?

Basiskenmerken van radicalisering

Na het bespreken van waargenomen onrechtvaardigheid gaat Kees van den Bos in het derde deel in op wat hij de basiskenmerken van radicalisering noemt. Hij beschrijft rigide denken (of cognitieve rigiditeit) als een belangrijk kenmerk van de denkwijze van radicalen. Rigiditeit hangt samen met de behoefte om je te beschermen tegen ongewenste gedachten en de behoefte om dingen te weten en te begrijpen. Ook behandelt de auteur het verdedigen van het wereldbeeld (de heet-cognitieve reactie). Het laatste hoofdstuk van dit deel gaat over de actieve verwerping van democratische principes en de rechtsstaat. De auteur beschrijft dit als een belangrijke fase in radicaliseringsprocessen. Aan deze fase ligt een proces van delegitimering ten grondslag. Bijvoorbeeld wanneer mensen in een open samenleving hun eigen rechten laten prevaleren boven die van anderen.

In dit deel van het boek, evenals in andere delen van het boek, wordt naast veel eigen onderzoek ook veel onderzoek van anderen aangehaald. Het is lastig is om geradicaliseerde personen te spreken voor onderzoeksdoeleinden, en veel is gebaseerd op experimenteel onderzoek. Door de vele theorieën en aangehaalde onderzoeken, zou naast een personenregister ook een begrippenregister handig geweest zijn, al begrijp ik dat het boek daar nog dikker van zou zijn geworden. Het is een boek met een stevige wetenschappelijke basis, en er wordt veel in besproken. Tegelijkertijd blijft het hierdoor bij het ‘aanstippen’ van onderzoek, waardoor sommige zaken wat abstract blijven.

Implicaties

In het laatste deel van het boek gaat de auteur in op de vraag wat we in de eerdere hoofdstukken hebben geleerd, wat de implicaties zijn (wat kunnen we doen?) en sluit hij het boek af met een discussie (hoe verder?). De auteur betoogt dat preventie en bestrijding van radicalisering mogelijk worden door de lessen van de psychologie en rechtvaardigheidsoordelen te combineren met het klassieke kritisch-rationeel nadenken over maatschappelijke problemen. Het gevoel van onrechtvaardigheid kan ontluikende radicalisering aanwakkeren en een gevoel van rechtvaardigheid kan radicaliseren voorkomen of verminderen. Veel van de gebreken, onzekerheden en feiten die op meerdere wijzen te interpreteren zijn die voortkomen uit eigen en andermans onderzoek, worden door de auteur benoemd. Een groot deel hiervan wordt in hoofdstuk 11 besproken. Een belangrijke voorwaarde voor deradicaliseren is dat geradicaliseerde personen open moeten staan voor oplossingen genoemd in het boek. Dit wordt wel genoemd, maar gemakkelijk aan de kant geschoven. De vraag blijft: hoe krijgen we radicaliserende personen zo ver?

Van den Bos bespreekt in het boek allerlei bekende theorieën over radicalisering. In dit laatste deel haalt hij ook theorieën aan over crimineel gedrag. Hierbij bespreekt hij dat radicalisering soms sterk lijkt op de criminele carrières die jongeren kunnen doorlopen (p. 249). Dit lijkt mij een waardevolle bron van informatie. Onduidelijk blijft echter in hoeverre de bekende theorieën over het ontstaan

van crimineel gedrag toegepast kunnen worden op radicalisering? Wat zijn de grootste verschillen tussen crimineel gedrag en radicalisering? En wat zijn de argumenten om dit niet te doen?

Dit boek geeft een overzicht van de relevantie theorieën. Wat in het laatste deel echter mist is een helder overzicht. Het boek geeft geen overzicht van de belangrijkste conclusies of handvatten. De belangrijkste implicaties zouden bijvoorbeeld gekoppeld kunnen worden aan de verschillende fasen van radicalisering die eerder in het boek besproken zijn. Nu zijn de implicaties alleen gericht op het voorkomen en bestrijden van radicalisering. Een andere mogelijkheid zou zijn om deze te koppelen aan bijvoorbeeld het trappenmodel van Moghaddam (dit model beschrijft de sociale en psychologische processen die tot terreurdaden leiden, dit kan gezien worden als een steeds smallere trap waarbij op de bovenste verdieping terrorisme huist, zie par. 3.2.1 in het boek) of aan de verschillende stadia in het radicaliseringsproces die door Feddes, Nickolson en Doosje onderscheiden worden (gevoeligheidsstadium, oriëntatiestadium, lidmaatschapsstadium en actiestadium, p. 70-71). Belangrijke vragen blijven nu liggen. Bij welke trede of fase van radicalisering past welke oplossing? Ik kan me een mogelijke piramideopbouw voorstellen met in de piramide de fasen van radicalisering en buiten de piramide per laag de passende handvatten om te deradicaliseren. Doordat er geen overzichtelijk model wordt gegeven, blijven veel mogelijke oplossingen abstract. Het boek geeft echter wel een voldoende en interessante basis voor de verdere discussie over het tegengaan en verminderen van radicalisering.

Tot slot leren we tijdens het lezen van het boek van alles over de auteur zelf. We leren dat hij bevriend was met een van de gegijzelde kinderen van de gijzeling op een basisschool in Bovensmilde door Zuid-Molukkers. Mogelijk ontstond daar zijn eerste interesse voor het onderwerp. Verder leren we dat hij reserveofficier is bij de Koninklijke Landmacht en dat hij persoonlijk geen enkele affiniteit heeft met welke religie dan ook. Hij is atheïst en gelooft op rationele gronden niet in religies.

Kees van den Bos beantwoordt in zijn boek een heleboel vragen over radicalisering en vertelt daarnaast een hoop meer. Er blijft echter wel een aantal vragen onbeantwoord, waarvan enkele hiervoor zijn aangestipt. De auteur eindigt zijn boek met de zin: Ik hoop dat u het interessant vond. Ja, dat vond ik zeker en ik kan het boek dan ook aan iedereen aanraden die meer te weten wil komen over radicalisering.